

A Magyar Orvosok és Természettudósok Pesti Társaság
 hatodik nagygyűlésének történeti vesztése és munkálatai
 4 n. gy. közzététel kiadja Kübling Miksa
 Pesti, 1846 (a püsp. lyceum könyvtárából - intézkedésen)
 p. 372-386.

XII.

Erdély állatani tekintetben. *)

PETÉNYI SALAMON JÁNOS, magyar nemzeti muzeumi segédőr.

Azon fontos indokok közé, melyeknél fogva a magyar természetvizsgálók s ezen tisztelt gyülekezet több tagjai a magyar orvosok és természetvizsgálók -venként máshol tartatni szokott nagygyűléseire örömmel utaznak, tartozik tagadhatatlanul e övétköző nyomos 3 ok, mint ugyanannyi czéljai azon közgyűléseknek.

1) Lehetséges kitudása, fölfedezése, megismerése, valamint az oda- és visszautazás közben, egy a gyűlés környékén, mindazon tárgyalások, melyek általában a hazai természetudományokra vonatkozólag érdekesek; de azon kívül s még inkább : azok, melyek egy vagy más természettudományi szakra, melynek e vagy ama természetvizsgáló embere és avatottja, bár mi tekintetben nevezetesebb és hasznosak.

2) Kipuhatólása annak, mi történt legyen e vagy ama környéken egyesek vagy társaságok által azon környék természettudományi kifürkészése s egyes szakok kiismerése tekintetéből; következésképp fölkeresése, megszerelése, használata a környéken főnálló természetiek gyűjteményeinek, együttjövél való tudományos összeköttetés és így meggyőződés arról, mennyire haladt vagy mennyire maradt hátra e vagy ama környék a természettudományokban s azoknak egyes osztályaiiban.

3) Fölserkentése és fölélesztése a természettudományok és egyes szakok iránti vonzalomnak és előszeretefnek; meggyerése tehát a hazai minten tájban több arra hajló s buzgó sziveknek környékek kifürkészésére és így a magyarhon természetismeretének minél előbbi s minél sikeresebb megalapítására és tökéletesítésére.

Többi természetvizsgáló társaim közt magam is szemmel tartván az említett célokat, szerencsés valék, valamint a két előbbi, Pesten tartott nagygyűlés alkalmával, egy a mult évi kolosváriánál is, sok nevezetes tárgyak megismerése, érdekes tapasztalások tevése, jeles természetvizsgálókkal összeköttetésem által, tulajdon természettudományi ismeretimet gazdagítani, másokét is bővíteni, néhány lelkes kedvelőt is szeretett szakomnak Erdélyben szereznem és így szívem boldogító élvezésére a két testvér magyar hon természetismerete gyarapításán ismét némileg munkálódni.

Részemről azonban leginkább az állattannal foglalkozván, átengedve minden egyéb szakmai tapasztalások előadását a t. cz. gyűlés azon tagtársimnak, kik, tün magából Erdélyből idejövén, vagy innen velünk ott levén, azoknak inkább avatottjai, magamnak ez alkalommal szerencsém

*) E nagybecsű értekezés az előbbi szakosztályhoz tartozó; de mivel csak július 10-kén kaphattam meg, többé nem állt hatalmamban azt illő helyén adni. Szerk.

lesz, a kolosvári gyűlésre s onnan vissza, sőt általában Erdélyben tett utazásom közben szerzett állattani tapasztalattal megismerkedtem.

Mintegy líct bétig tartó utazásomat, melyen tisztelt igazgatóm s ezen gyűlés nagyon tisztelt másodekai, Kubinyi Ágoston ur önsága társaságában, Pest, Nógrád, Gömör, Borsod, Zemplén, Szabolcs, Bihar, Szatmár, — Kóvár, Doboka, Kolos, Torda megyékben, Aranyos, Szeben, Szerdahely, Szászsebes, Szászváros székében és ismét Hunyad, Alsófehér, Zaránd, — Arad, Békés, Heves megyékben keresztül vissza Pestre — ezen utazásunkat mondok, noha rövid időnk használatára, több tájok, városok és nevezetességek szaporább megtekintése végett, többnyire kocsin vagy loháton tevének, s így bár egyes tájokban ohajtott vizsgálódási kirándulásokat, fájdalom, melleszintünk kelle: elnem mulasztám mindazáltal mégis, valamit az utunkban előforduló állatokra tartózkodásunk helyeire, magok viseletére, madarak koltozására, úgy a főnálló állatgyűjteményekre is vizsga szememet fordítani, minden állomásunk s egyéb mulatásunk alkalmával, kivált pedig a kolosvári nagygyűlésre Erdélyhon minden részéről egybesereglett természetbarát közt az állatok ismeret felkeresni, főlk az erdélyi állatok előfordulása, táji megnevezése, mennyisége, geographiai elterjedése felől hiteles tudósításokat gyűjtö s így a két testvér magyarhaza faunája (állattana) számára s gyarapítására ismét némi érdekes adatokat szerezt.

Erdélyt állattani szempontból általában tekintve, s kivált mint sokféle emlősök, madarak és halak tanyáját véve, állatdusnak nem, de sok jeles ritkaságok hazájának igen is lehet mondani. Ebből mindkét állapotát az ott tett tapasztalásom több okoknak tulajdonítja. Az elsőt, t. i. hogy Erdélyt általában állatdusnak mondani nem lehet, tapasztalásom következő 3 kulföből származtatja.

1) Erdőségek, — 2) egészséges és nagyobb vizek, — 3) jobb földművelés hiányából.

Az elsőt, t. i. erdőhiányát okozza az:

a) Hogy Erdélyben az erdész-szabályos kezelés és igazi erdőgazdaság honn nem lévén, ottan kiké örök idők óta s akár mely időben a még lauit amott hátramaradt vagy növendék erdőket kénye szerint levagdossa pusztítja.

b) Erdély lakosainak, főképek pedig az oláh falusiaknak, azon rossz s mégis folytonosan tört szokása, miszerint ők közös marha pásztorkat sehol sem tartván, de marhájokat őrizni magok is restelvén, tehát szabadon létesítva hángolatván, hogy a velésé s terjedelmes szűvásaikban kárt ne teyjen, ők a határjokban bevetete, gyakran igen messze terjedő részeit, valamit szilvásaikban szerteszórt helyeégeiket, fiatal erdők fölöl kötött, örök hosszúra tartó sóvényzettel kerítgetik be. Minthogy pedig minden évben határjuknak más része vetések alá, más pedig legelőre esik, és ők magoknak restségből tétre tűzfát nem készítvén, ezen kerítéseket minden télen megégetik, tehát ezen határrészek és kertek minden tavasszal újra bekerítettek: természetes, hogy ezen rossz szokás mindig új meg új alkalmat nyújt a fiatal erdők pusztítására.

Az erdélyi erdők hiányát okozza még az is:

c) Hogy Erdély legtöbb helyeégeiben a lakbázak, ólok, fészerek, kukoricagörök s minden egyéb épületek, csupa hajlékony tehát fiatal fából köttetvén, a növendék erdők ezen nagy szükségre s még pedig annál erősebben pusztíttatnak, minthogy az ilyen könnyen romlanó épületek gyakori újítása elkerülhetlen. — Busan, könnyező szemmel kény. b ottentünk Erdély több tájain nézni, mikép az érzékellen nép alig 4—6 éves szarj erdőcskéket september elején, midőn a kegyetlen sebek gyökerekre néve is halálosak valának, előttünk széltében sópré le, s mikép a szomszédosági tavali vágásokban a sarjazó faesirákat gyökeréig kopasztották le nyájaikkal a kecskepásztorok — Szép Erdélynek, mely hajdan rengeteg erdőből vevé nevét, most már hullámos domb-

jai, hűtas, eroms, szikkás hegyláncolatai mértföldekre s oly annyira kiellen kopáron állanak, hogy benne, kivéve az emberek lakaitól igen távol eső buvasok alját s mezközelihetlen erdős völgyeit, s mint halánk, a Székelyföld coppantságok miatt még egy könnyen ki nem írhatóanó rengeteg-jait, és az országhatárhégyek erleit *) , hogy Erdélyben, mondok egész vidékeken, vármegyékben keresztül napokig utazbatsz, annélkül hogy holmi silány harasztokat és csepötöket kivéve, benne mázi erdős tájfék szemédbé; hogy egy kopár tájról más még kopárabbá lépven, mindenütt fujdobmasan sejdítened kell szomszéd testvérházád e tekintetben is napról napra boldogtalanabb állapotát!

Kik az állattannal foglalatokodva, tudjuk mely gazdag tanyái legyenek az erdőségek a számtalan állatoknak. főképp ott hol ezek a művelt földek, buja mezőség, folyó és álló vizek közt helyezve, elő lakosait nemcsak szállással egyedül, de egyszerűen eddelletl buságessen ellátják. Innen könnyen következtethetjük azon természetes igazságot, mily veszedelmes befolyással legyen Erdélyben is a napoként növekedő erdők hiánya a különböző állatok kevesítésére többek teljes kizusztítására, s így az állatszegenység nagyolbitására?!

2) Bár a hegyes Erdély majd mindenütt forrásdas és ezen források vizei bár többnyire igen jó iznek: vannak mégis benne egész terjedelmes vidékek, s ilyenek minden érczdas s bányakörnyékek. Iola keresztül futó esermelyek, patakok és folyók vize a bányászata különféle érczjaira, egy-mint kőlyve imoknak (Stampfmaffen), érczmosásra, pöröly- vagy hámorhajításra fordítván, egészen reayke, (schlaff) zavaros, izetlen s oly ínatlaná tétetik, hogy ott a legkisebb tájak s völgyek folyoi mestében, milyen helyeken kulonben a virány buja kebién főménytelen állások, hüllök, kagylók, lepkek és robarok seregei a folyók körül, magokban pedig a folyókban a halak ezrei hemzsegenek. — hogy ott mondám, az állatországol a golyvás bányászokon kívül, a természetvizszáló alig pillantat meg egy ímtamott eltévedt halozényt.

3) Az állóvizek tehát, mocsárok, torjának (Brüche), tavak és az abban esüté, sás, kakás és nádasoklevén kizárólag számtalan víziállatok s főleg férgek, kagylók, rovarok valamint az ezekkel élő hüllök, halak, madarak tartózkodás, költés és szaporodások tanyái, Erdélynek pedig a mezősége kevés mocsárait kivéve, ilyen állóvizei má hol jobbadán hiányozván igen természetes, hogy Erdélyt a vízhatatok tekintetében is a természet Magyarországhoz képest állatlansuak nem lehet mondani.

Azt vélnök talán, hogy az emberpuszta tartományok, hogy olyan környékek, mellyekben az emberi ész és kézművek a természet ősöitát soha nem háborítják, legkülönbélebb állatok természetese s táplálására legalkalmasabbak? — Mi ugyan némelyekre nézve valóban ugy is van hogy t. i. csupán a természet háborítlanságában diszlenek, növekedő műveltségével kevesednek, pusztulnak. De ellenben a különböző egyéb osztályu állatok legnagyobb része s azoknak szaporodása és mennyisége oly szorosan kapcsolatik az emberhez s élte működéseihöz, nevezetesen a földműveléshez, a különböző mezei és kerli természetényeihez, hogy ezen állatok az utalános földművelés virágzásával egyre teremnek es szaporodnak, ellenben annak elhanyaglásával kevesednek vagy vegkép pusztulnak. S épen a földművelés megbocsáthatlan elhanyaglása Erdélyben, hol főleg az

*) Felául: az Udvarhely szekben levo 1920 par. 3 □ m föld kiterjedésü Rika nevü erdős-hogy, ott a fülei határon fekvő boroszlányosi Nagy erdő és az udvarhelyiszekből a gyergyóiba egész napon át vezető parajdi erdőség; ugy Háromszekben a 3 mértföldnyire terjedő Mikó-erdő; a Közép-szolnok és Kraszna közötti Rea nevü rengeteg erdőség stb.

Játság egész vidékeken végig a rossz! mivel maláján, azaz kukoriczáján és a magától nőtt szilváján kívül sem termeszt egyebet, — egyik nagy oka annak, hogy benne termédek sok, pedig főbb osztályú állatok is, melyek léte a földművelést föltűztezi, sok nekik különbözően alkalmas tájakon vagy végtelmen hiányzanak, vagy csak igen györon állott nyomorognak. Ritka például, Erdély sok táján, mint mondják, maga a mezei nyul, hercsok, fogoly és fűrj; alig van állott amott ürgéje s több fajja a mezei egereknek és czizkanyoknak (sorex, Spitzmaus); ritka benne a tűzok, nincs mezei pszttyora, széki csére.

És Erdély mégis folszine s földterületképlete, éghajlata keletibb fekvése és még keletibb tartományokkal összelánczolata, valamint égalji s tolyami viszonyai következtében nemcsak állott, hanem több tekintetben valóban olly állottkinesekkel és ritkaságokkal bíró föld, miniket Európának sok, inkább éjszakkelet, dél- s napnyugotfelé lekvő tartományában, millyeket nálunk Magyarországon is vagy csak történetesen s igen györon láthatunk, vagy épen teljességgel soha nem találhatunk.

I. Mi az eltot illeti, t. i. Erdély területének k-pietét, annak nagyobb része Marmarostól, Bukovina, Moldva-, Oláhországok határain egész le a Jászágig sok mértfoldekre terjedő messzeségre telmes havasok lánczolatával van környezve. Ezen erdélyi szélhegyek nem egyebek mint folytatásai a magyarhoni Kárpátoknak, melyek Posonytól kezdve és Magyarhon nagy részét környezve, szakon a marmarosí havasokon által Erdély felé nyulnak, ott Beszterce vidékén Galác nevű hegylőncszem által az erdélyi Kárpátokkal összelánczolatának és ismét Erdélyt minden felől mint meg anyi roppant bástyák környezik. Ha tehát Erdély területét általánosán tekintjük, ugy tetszik, mintha benne a természet egy nagy és drága kincsért iparkodott volna elrejtteni s mivelhogy csupán nyugot és éjszak közt (Közép-Szolnok megyében) hagyott egy tázasabbacska nyílást, ugy látszik, mintha ez által egyenesen csak azt kívánta volna, hogy csupán csak kedves testvérével Magyarhonnal szabadabb közlekedésben, tudományos egyetértésben, szóval anyagi és szellemi rekonszában lehessen.

Ámbár Erdély havasai korán sem érik el a mi líptó-szepesi 7800-tól egész 9000 par. láb-ra emelkedő Tátra csuesai főségét, miután azeknek legfőbb csupjai, például: Piatra innuluj Beszterce táján; Calbino, Bugyisziav, Szurult, Fogaras vidékén és N. Szoboszcúben 7000 par láb magasságot alig müljék föl; Bucsees, legmagasabb a bárczáságon, Brassó-, Peteczát és Polyaná-Ruszká a legtetemesebbek Hunyad megyében és Szurultól keletfelé, az Árpások, sőt minden erdélyi havasok közt legmagasabb Nagy Fogaras vidékén, ememérvén a 8000 p. lábnyi magasságot, *) a mi verlefalyi, kakaslomnici és jégtornyí csuesoknál, mindig még mintegy 1180, vagy ha némelyek szerint veszzük épen egész 2000 par. lábbal állanak alább és Erdély havasai

*) A magyarhoni központi Kárpátok líptó-szepesi Tátra csuesai magassága szintegy mint az erdélyi Kárpátoké, az azokrol szóló különféle munkákban és magasság mérési tudósításokban olly különfélelek határozatlik, hogy mindkét hegylánczolatok csuesai valódi magasságára nevez emai napig sem tudjuk, hányadon vagyunk s mibe tartunk magunkat? — következő összeállítás szolgáljon például e dologban:

1. Magyarhoniak: 1) Kriván 7583 párisi láb Wahlenberg; 7675' Zeuschner; 7800—8000' tengersiz fölött mások szerint.
- 2) Gerlesfalvi csues (Gerlsdorfer Spitze) 7300' Richter; 8059' Greiner szerint.
- 3) Kakaslomnici csues (Lomnitzer Spitze) 7912'; — vagy 8133'; vagy 8316' különféle, 8010' Greiner szerint.
- 4) Jégtornyí csues (Eisthaler Spitze) 7918' Greiner; 8140'; vagy 8400'; vagy 9000 par. l. különféle szerint.

mégis, részint az ő láncolatainak s elágazatának fölülte nagyobb elterjedése miatt, részint azért, hogy hálálk annyira elághogazva, szétrepedezve, beüregezve s annyira meredek s kopárok nemeseknek, mint a Tatráié, sőt levén inkább mindenütt mozosra szép edökkel s tetőn is végig vultó növényekkel gazdagon fűtve, s számtalan forrásokkal ellátva és a folytonosan kőborló vadászok háborzatosaitól mentve, nyújtanak gazdag szállást, élelmet, menedéket és boldogítást nemcsak ritkább s hanem egyszerűs mind igen számos havasi és erdei vadaknak s mindennemű állatoknak.

Minden a magyarhonai zergészet baráti azt ritka szerencsésöknek tartják, hogy ha Kárpataink meredek ormak közt több hetekig tartózkodván, ezer fáradságos s életkockázattal teltos kitérő után azzal dícselkedhetnek, hogy zergét láttak, sőt hogy rá lottak is, azonban a zergék Előző fejezetben 30—40 darab csoportokban barangolnak, itt egyéb nem szükséges megpillantásuk — s megtekintésükre, hanem a szokott járdások araválói helyén kényelmesen ülve, a nem sokára átviczkándeozokat meglesni. Sőt azt bizonyítják előttem több nagysebeni hitefeltérlemelő tértűt, kik az ottani havasokat évenként mint természetbúvárok, bogarászok és fűvészek minden irányban bejárni szokták, hogy az Árpás, Szurul s Nagy és a sokkal magasabb s terjedelmesebb Oláhokba benyúló havasok közti szíves s emberpuszta völgyekben, még egy igazi szirti kecske vadfaj (Steinbock) tartózkodik, melyből az ottani oláh puskások már többször néhány darabot lelőven, zergék mellett a szebeni piacra eladás végett hozták. Egy levetett például állításuk szerint az 18²⁰-iki telben az Árpás alján, fogarasi kerület Szombathalva nevű helysége szomszédságában az úgy nevezett „Capraráczka“ nevű, meredek sziklatorvnyokkal körüvezett szirtöbölben egyszerre több példány; minék bizonyosságul szolgálnak Szombathalván báró Brackenthal kastélyában megtartott s mostan is látható szarvaik. Egy hozatott szinte 1843-ik évben két lőtt darab a szebeni piacra. Mely történet valóságáról engem még mindig kételkedőt, az oda való jeles természetbúvár Bielz Mihály és az országos kincstár egyik tiszje malomfalvai Szász Ferencz mak, (udósáva, bizonyossá tettek, hogy ők azon igazi vadkecskéket nemcsak látták s nagybűtykös (csomós) s dagályos szarvaikat csodálták, husókból ettek, hanem magokat egyszerre mind szentel leköltöztettek, ezen ritka állatnak számomra mentül előbbi megszerzésére.

A leghíresb emlőstulósok nyomozásai s állításai szerint, Európában vagyon egyetlen egy fáj, t. i. Nagy Montblanc hegyéke, nevezetesen Piemonti Aosta, Savoyanche és Cogne sziklás hegyek és a Saria és Fiencherthal tetők közti hegyláncolatok, hol a szirti vadkecske (Capra Ilex; Europaeischer Steinbock) halál büntetési fenytés alatt őriztetve, mint ezen már majd következő állatfajnak utolsó élő erekltyéje, nem sok példányban még fűntartatik. Ha Erdélyben tett állatani nyomozásimnak sikerülne tán e fölülte ritka s nevezetes állatnak bár nemis más fajtát, hanem Európára nézve csak egy második lakhelyét s számosabb családat testvérhazánkban feltedezni: akkor lenne valóban erdélyi utazásomnak nemcsak részemre kimondhatatlan nagy és édes jutalma, de lenne már az is, az ottan tartott természetvizsgálok gyűlésének egy megbecsültetetlen érdekü eredménye egész Europa faunájára nézve.

- II. Erdélyiek: 1) Piatra innuľuj 7392 l. Bode szerint. — 2) Bugyislav 6800'; vagy 7029; vagy 7202. különfelek szerint.
 3) Szurul 7062 l. Lenk: 7122' Marienburg; 7000'. vagy 7319' mások szerint.
 4) Bucsecs vagy Bucses 7735 l. Lenk: 8160' Marienburg; 8385 l. s így ez legmagasabb erdélyi hegy némellyek szerint.
 5) Retyezat vagy Réczeshegy 7800 l. Marienburg; — 7990' mások szerint.
 6) Nagy 7821 par. l. s így legmagasabb erdélyi hegyecsucs Lenk szerint s ib.

Mintofy pedig az erdélyi havasok egész terjedelmében tanyáznak nemcsak a csapatos szarvasok, őzek, vaddisznók, hanem a számtalan siket-, nyír- és császárfajok, sőt a fehér havasi nyulak, a közép- és a bőrfajok (*Tetrao medius et lazopus*) is, melyek utolsó ritka állatokból Magyarhon havasai mítsem tudnak előmutatni: azért tartózkodnak ottan egyszersmind több olyan nemű és fajú, ezekkel toplálkozó s ezek száma egyensúlyának föntartására rendelt ragadozó emlősök és madarak, minok ismét a mi havasaink közül vagy igen ritkák vagy teljességgel soha sem lehetnek. Ottan például a nálunk már csak nevezemint ismert hiúzok (*Fel. Lynx, Luchs*), ott az erdélyi medve (*Urs arctos, Landbaer*) legnagyobb s feketebb válfaja, az őrvos medve, (*Ursus colaris, Halsbaedbaer*), mely honunkban csak Szatmár s Marmaros rengetejeiben ritkán fordul elő: ott a szirti s királyasok, a fehér s homvas fajú keselyűk nagyon is közönségesek. Ott bítanepi az Erdély terjedelmes havasai országán, Európa ragadozó toltasának leghatalmasb és minden előényi romlaga isszonyal eltöltő vérszomjas tejedője, a híres szakálós saskeselyű (*Gypaetos barbatus, Baerlizer Geieradler, Laemmerzeiger*), azon eddigelő csak Európának központi, az az a schweitzli, tyrolli, salzburgi és a pyrenaeusi alpesi sark ismert, vadnak és embernek veszedelmes rablónak, minden formájásem deczára sehol sem sűrűbb a magyarhoni havasokon nyomára akad. De hogy a szakálós saskeselyű Erdély havasainak államelléki zergeudus harlaga és Kelemenhasásdól minden egyebeken végig egészen a bősziál határos Ruszkáig, főleg pedig az Árpástól Retyezátra lenyuló zerge- s fajdus láncolatokon éppen nem ritka — vitargoló, a felül Erdélyi havasa elatti vidékeken mindenütt tudósítást s megrögzödetést nyerem. Így tette például bizonyossá Stetter Friderik erdélyi barátomat egy hátszegvidéki birtokos, Bálint Lajos ur, arról, hogy ő 1811-ben a hátszegi es merulái alpesek közül völgyben egy költő pár részkere is akadt, mely egy meztőlzélhetlen sziklarokokban rakva, még azon kivételről dühöm s zuhataggal őrizteték. Úgy lövetett egy erdész által 1842-ben Ruszka alján egy szép bompéldány, mellynek feje Küstel Quidónál Ruszkabányán (Ruszkberg) tartatik. Azon példányt pedig mellynek egyik lábát Erdélyben mekapni szerencsém vala, fötte az 1844-iki tavaszán a Retyezáti alatti Zsilyi nyvú völgyben Dr. Knöpfner Vilmos nagyán kamarai főorvos éppen azon perczben, midőn az párosan az ottan legelő juhnyájra lezabaván, egy bányát felragadni igyekezett. Akkor ezen lelkes termé zsvizsgáló, nevezetesen entomológ és madárkoz, már a madár fölléshoz mítsem értvén, de ezen eset által annak megkapulására s madárgyűjtésre ösztönözöttvén, csak a lábát vágta el. pro felici ornithologiae transylvanicae memoria! ezen szép madártani maradvékjának.

Erdély, bátor keblében erdösezegény, de határ zólein körösztőlűl erdős hegyláncolatokkal levén kerve, s ezek által főleg éjszak felől a Székelyföld, háromszéki, csuki és udvarhelyi székekben sok mértőlekre terjedő, valamiat egymásba, úgy a Bukovina és Moldva roppant rengetejeibe átnyuló, keletfelől az Oláhország és a bősziál délnyugotról pedig Magyarország terjedelmes s állatdus erdösegeivel összekötöttvén. Erdély ez által is sok jeles állatot bír, főleg pedig ritkább s az európai faunára nagy érdekű madarakat, mellyeneket máshol, sőt itt magyar honunkban is, igen ritkán láthatunk, és csak mint gyéren előforduló ritkaságokat szoktunk hánmulni, s hibetöleg bír még e tekintetben is több jeles ismeretlen kincsekkel — Erdély erdösegeiben tanyázott még a múlt század közép táján — a mint azt híreles kutyfokból merítém — a már Európában annyira kipuuszult, alig még imittamott Liffvania rengetegeiben rejejező belény (bölény, bölény, hegye, vadbika, Auerohs, Bos urus, Linnei), valamint a Gyerzószelek, Bunkharasa, a Hollus és Tölgyes hegyláncok erdős tövében, nevezetesen a borszéki határban, úgy a Csikszélekben fekvő Csudomir és Gyimes és az udvarhelyi székből Moldvába átterjedő Rika, Boroszlányos és bölönyi rengeteg-

ben, mely utólsóban meg 1775 év körül nem ritkán találtak s hol azon darab is, mely némelelyek tudósítás szerint még 1814-ben is legutóljára Erdélyben találtak. ugyan ezen Udvarhelyszékben levett el *)

Erdély erdőségeiben tanyáz valamint az európai sasok nagyja, az aranyos vagy királyi sas (Gold- oder Königsadler), aquila Chrysaetos Lin. Aqu. Imperialis Reichenow, ugy az európai sasok törpeje is, a nagyritkasága s bécű galyás sas (Gestiefelter Adler; Aquila pennata), mely nevezetes tollasokat látni vala öröömöm vöröstoronyhoz utamba. az Ót vize mellékén. Erdély sziklás erdőségeiben tanyáznak szinte a rézibb időkben annyira kedvelt, de az erdők és erdei állatok kiirtásával már Magyarhonban is majd végképen kipusztult vadász sólymok (Jagdfliegen Falcones nobiliss.) több, elég két nevezetes faja, a m. a. köbör és a nálunk olly ritka fajító vagy keresztény sólyom (Wander und Würzfalk; Falco peregrinus et F. lanarius), mert mind kettőt több ízben vévém észre. Mily sólyomdus lehetett vala Erdély, azt nem pusztá szobagyományból, de hiteles írásokból lehet kövé bizonyítani. Egy olvashatni példái a károlyfehérvári káptalan gazdag levéltára több őslélekeiben, mikép Erdélynek legtöbb kerületei szerződésék által kötelezték arra, hogy fejedelmüknek megzintie mig urok volt, a töröknek is, évenként egy bizonyos vadász sólymok számával is fognak élni. Ezen adózás lerovására sok sólyomtia szedetett évenként össze a Szamos, Körös, Aranyos, Maros és Ót folyók sziklás völgyeiben, de nevezetesen a Háromszékben fekvő Sólyomtár nevű hegy és a Csíkszék bekelezett sólyomköszirtjeiből. — Számosan lehetnek Erdélynek minden szélerdeiben az európai faunában nevezetes több bagoly fajok is; például az urali vagy is hosszú farkú, a habos, helyhelébu és törpe bagoly (Strix Macroura, Nisoria, Dasyptus et Pygmaea), ugy a nálunk annyira ritka fehérhátú és három ujjú fark állók (Picus leucocotus et tridactylus), a gyönyörű lepkeidomú farkasok (Tichodroma phoeniceptera Mauerkäuffer; és a havasi csalogányok (Alpenflügel; accentor alpinus), és a lángfeji aranykák (Regulus Pyrrhocephalus), a mint bennünket a mult évben Kolosvárt Erdélynek egyik kitünő madártudósa Stetter Vilmos barátom az ott fölláított szép madárgyűjteményeiben ezeknek is több példányaival öröndetesen meglepett.

Ámbátor Erdély területének egy nagy részét, mint hallánk, tetemes havasok környezik, ényekos híves erdőségek fűdik: mégis az ő már sokkal kelendőbb fekvése, az ő többi tájai és főleg völgyeik nagy meleg (enyhe) nyári és téli ézafja életreant és élelmez több osztályú s ollyan állatokat, melyeket csak Europa déli tartományából sránk nevez mint bécse ritkaságokat ismerünk. Bonne lelém — Tordától dél felé s főleg Ót és Szirel folyók mentében — például a fehérkőrű apró vörösfű (Falco Cenchris, Weissklauger Röthelfalk) ezen délszaki Europa lakosát, melynek egy szép példányait később Bielz barátom ajándékozott meg; benne leltem a halvány szürke örvöllynek (Falco pallidus; Blasser Weihe) ezen Dalmáthionban nem rég fölfedezett, az óta már portugál és görög földön is lött európai nagy ritkaságnak, nagy örömmre az Ót vidékéről kapott példányát, mely Erdélyben lühetöleg gyakrabban is előfordul. Erdélyben nem ritkák a gyászos ezinke (parus lugubris; Trauermeise) és a csipező sármány (Emberiza Cía; Zipammer) melyek közül máskép amaz a görög és dalmát, emez az olasz és spanyol földön honos s melyeknek több szép példányait én Stetter Vilmos tanítványomtól Hunyad és Záránd mezyékéből, hol azokat magam is többször megpillantám. Kaptam Erdélyben a pallási álláb (Pseudopus Pallasi) a turló kígyók egyik faja, Európának külföldben csupán legdélbű tartományában honos s onnan ismert állat, teljeséggel nem ritka. Mutakozik

*) Benkő „Transylvania” ezimű munkája 1 köt. 131. lap. szerint egy példánya a bölénynek 1741-ben a gyermekül szék, egymásika ismét az 1775-ki martiusban Udvarhelyi szék Füle helység erdőségeben lötvetett.

szinte nem ritkán Erdély meleggalji mezőség s völgyei térségén, főleg Kolosvártól Szebenig és ettől lefelé a bánáságig, az eddigelé Déli-Orosz- és Magyarország tájairól ismert fogasvakony vagy is földlaktya (Spalax typhlus; Blindmoll), mely hazánkban nevezetes emlőséről szerencsémle egy szakíllésben még különösen egy pár szót mondanom. De gazdagok Erdélynek ugyan ezen tájai főleg az annyira még tökéletlenül kifürkészett s hihetőleg ott is igen fajdasdenevérekben vagyis erdélyi tájnevezet szerint kanerezekben. Ezen sok tekintetben érdekes éjjeli emlősök ottani toltató nagy-zaporodásának az éjjali lázy melezén kívül tapasztalásom szerint kedvez még több környélmény. Nekik például gazdag tanyául szolgálnak:

1-ör, Epen azon erdőknevelésének annyira veszedelmes épületei az oláhságnak, lakház, marhaol. tészerek es esurók, mint már egyszer más helyen említém, alud csupa vékony fából kötve es sűrűl tapasztva, fölül isszonyu magas szalmatetűkkel fölboglyázva levén, ezer meg ezer ráncz, repedés, lyuk s rejtkehelyet nyújtanak e setétség fiamak. Nem különben adnak születés- s lakhelyt nekik.

2. Valamint a csupa fából csinált oláh, a magos és ázas tetőkkel s tornyokkal és födeles kertekkel ellátott szász templomok, ugy az ottani régi híres várak, vármomok es sok más nagyobbserű remetőltben lvo városi es falusi lakházak. A régi római, magyar es szász építészet érdekteljes maradványait, főleg Hunyad megye es ennek classicus hátszegvidékét látogatván, betorodtunk több régi oláh templomba is, például a híres demsusiba, a kevesse ismert sztrázibe, a Vajda-Hunyad régi híres várba, s ott mindenütt hemzszett a számtalan sok kődöntőle denevér. Valamint minden egyéb lényeknek, ugy van a denevéreknek is a jó es bölcs teremőtől bizonyos kiszabott rendeltetésok, miszerint azok is, már külső szárnyas alkotásuknál fogva képesek es kötelessok hozzá járulni a fermészet nagy gazdálkodása föntartásához. A föltte hasznos es szükséges s mégis a természetműködés vizsgálódásának hiánya es innen eredő káros előítéletek uralkodása miatt annyira utált es üldözött denevérek rendeltése: az éjjeli cobarokat, jelesen pedig a szürkület es éjtépkeket (Dämmerungs- und Nachtfalter) fölkeresni, elodül használni, es így ezen a növényzetnek, főleg az erdőknek es kerteknek, de magok a házi eszközöknek is veszedelmes lények föltte való elszaporodását gátolni s így köztök is, nehogy a többi teremtmények rovására elszaporodjanak, az egyeasul föntartani. Valamint minden teremtmény ott, ahol nekik a környélmények kedveznek, inkább szaporodik, mint az ellenkező esetben, ugy van az Erdélyben a denevérek nagy mennyiségvel. Erdélyben az ezen osztályu emlősöknek kedvez a már érintett tanyákon kívül még:

3.. A szilvások es kukoriczások tengere. A ki Erdélyt látta, tudja, hogy ott a helységek, főleg pedig az oláh faluk házai szétszórva állanak, a szilvások erdeiben, hogy ott a mezők legtöbb részei az annyira kedves malája vagy is kukoriczával telvék. A mint már a leirt rovásos házak obajtott tanyául szolgálnak a denevéreknek, ugy lenek ezek az emlíett, háborítlanul álló szilvások es kukoriczásokban tetszésök szerint elledelt. S így a denevérek is, a bogárevő madarakon kívül, főleg az ottani rest oláhságra nézve, mely a fák művelés-et, a hernyószedést, kukoriczakapálást kényelem háborító gyanánt gyűlöli, igazi s nagy jötevők. S most, míg a jobb földművelés láhra nem kap, volna szukségem a különféle fajokat megszerzem. Nekem ugyan, ki a sok tekintetben érdekes s boldogító Erdélyt csak oly futólag tekinthetem át, csak oly földén élvezhetém, szerencsém nem lehetett, hogy állatainak ezen osztályát is illőleg kifürkészettém volna, melynek vizsgálata, a mint azt a temesvári gyűlésben bővebben fejtegetém, *) minden emlősök közt épen a legtöbb es leg-

*) Lásd Petényi S. Az emlősökről általában es a magyarhoniakról különösen. Pesten 1844. lap. 3.

nagyobb bajokkal jár. De mégis örömsöm volt, már ezen pár estveken is 6 ismeretes és egy ismeretlen fajt fölfedezni. Az elsők közé tartoznak:

1) A szárnyas egér denevér (das grosse Mäuseohr; Vespertilio murinus), melynek fömennyelensége a Vajdahunyadvára padlásait majd járattan denevérbalangká tészi;

2) Az éjtelező denevér (Frühliegende Fledermaus, Vesp. proterus) minden falusi lakások és erdők körül;

3) A késő denevér (Spätlings; Vesp. serotinus) főleg templomok és nagyobb épületek körül.

4) A nagy őszfűl (Langohrfledermaus, Plecotus auritus) nagyon közönséges az oláh-templomokban;

5) A törpe denevér (Zwergefledermaus; Vesp. pipistrellus) a szilvások és erdők körül számos, ott a faodúkban tartózkodván;

6) A nagyobb patkócs (das grosse Hufeisen; Rhinolophus ferrum equium), ezt Déva téjéről kaptam.

A múlt múlt év sept. 18-ka estéjén Várhely s Domszról éjszakára Hátszeg városába siettem, a szilvási és hátszegi terjedelmes kukoricások mellett elhajtottunk, ott vétek észre a szép napalkonyodásában Stetter barátommal együtt több helyen fekete s olly piczi denevéreket a kukoriczék fölött ü. es fordalásokban repkedni, melyek már parányiszeák miatt merlepeleg tün-tek föl mindkettőnknek, mert alig lehetének nagyobbak az ismert halálfejhordó szürkületpillénel (Tottenkopfdäler; Acherontia atropos). Hogy ezen jóles denevérekék esupa talán még apró denevértak nem lehettek, hanem hogy hihetően egy új es ten egészen ismeretlen fajt képeznek, azt bizonyítja azon, figyelmünkkel kísért tapasztalásunk, hogy ott egy olly messzire terjedő földön soha más nagyobbakat, sőt mindegy csak ezen picziket pillantánk meg. Holott azon esetre, ha ezek fiatalok lettek volna, a sokkal nagyobb szalók szeretetők, gondviselésők s szokásuknál fogva fiataikat vezetve és a pillék vadászatán tanítatva, kísérték s velök együtt még könnyebben láthatok lettek volna. — Melly igen lehetséges, hogy ezen, Erdélyben általam egyszer észrevett, — de földalom, környülményeim miatt meg nem szerzett denevéreke, ugyan azon piczi denevérfajt, melyet a híres schweitzer zoolog, Schinz, — az europai gerincesek faunájában (Europäische Fauna, oder Verzeichniss der Wirbelthiere Europ's von Dr. Prof. Henr. Schinz, I. Band, pag. 9.) Vespertilio minutissimus, (Kleinste Fledermaus) név alatt hoz föl, azt mondván fölöle, hogy az minden eddig ismert denevérek legkisebbike, majd egészen fekete s hogy fajból eddig csak egyetlenegy Zürich városa mellett fogott példány létezik a zürichi muzeumban (Lásd l. s. c.)

Valamint erősen meg vagyok győződve arról, hogy Erdély tömérdek denevér sokaságában, mely közt én egy olly fölötte rövid idő alatt s olly csekély figyelem mellett, már is majd annyi fajt vétek észre, a mennyit több év óta megfeszített törekrésemmel fedezhetek föl Magyarországnak, több nemcsak ritkább s az állattannak kevésbé ismert, de hogy bizonynyal új fajok is foznak létezni: épen olly erősen reményem, hogy Erdélynek lelkes, általam az emlősök ezen érdekes osztályára is figyelmeztetett természetvizsgálói, nem sokára közlendik velök az ottani denevérfajok tökéletes leírását s hogy nemcsak ezzel ajándékozandják meg hazájok természete ismeretét, de hogy azon fölül még gazdagítandják az europai faunát is több új fajok fölfedezéssel.

Jöttehet Erdély keblében nincsenek annyi egymást erdőkkel, hátakkal, rónasággal, mivel mező uránnyal és puszta legelőikkel fölvaltó tájak, az állatok szaporodásának mindannyi kedvező körülmények, minőkkel Magyarhon méltán dicsekszik; noha Erdélyben hiányzanak oly hatalmas folyók, oly különféle s terjedelmes állóvizek és nádasok, ezer meg ezer víziállatok kedves elemei, mint a minokkal hazánk bővelkedik, és Erdély még is mind a mellett mutat elő:

III) Az ő igen szerencsés geographiai fekvése és összeköttetésénél fogva oly állatritkaságokat, főleg a szép tollasok osztályából, melyeknek birtokában magyar hazánknak méltán vetelkedhetik. Erdélyt az ő környező hegylánczatot, az észak minden oldaláról oly tartományokkal kötik össze, melyek neki, főleg bizonyos északokban, már az erdei és mezei állatok, főleg a kőbor és koltózo madarak seregéből sok és igen nevezetéseket szolgáltatnak. De még dusabb állathirtokra méltatják Erdélyt az ő háladatos folyói, beleszámolván számtalan külföldi madarakat nyugot s északra, keletről pedig és délről fölkuhlyán. A madárvízgatók csalhatatlan tapasztalásaiakon alapszik azon igazság, miszerint a koltózo madarak nagy vándorfészekben, melyeket évenként országokba melegebb tartományokba, tavasszal vissza fel kedves szülőföldrükre tenni szoktak, mi szerint ok mondok, a felsőbb régiók befolyása (Luftströmungen) kívül, leginkább folyókat választanak uti irányul és vezetől, ezek mentében le- s fölfele költöznek. Természetes következmény az tehát, hogy maifol több folyó futja keresztül valamelyi tartományt vagy országot s e folyói által mentül inkább köttetik az össze a szomszéd tartományokkal tán több és nagyobb vizekkel, különféle képletű tájokkal vagy egyéb e költöző lenyeknek kedvező természeti adományokkal, hogy annál nagyobb mennyiségben, hogy annál különféle nemek és fajokban látogadják azt a tollas vendégek. — És ime, így van a delég Erdélyiével! — Jöttehet Erdély nagyobb, főleg állóvizekre, tavak, nádasok, turjánokra nézve már földterületképleténél fogva arányában a vizek szomszédországoknak, szegény, miután neki kivéve a mezőségi, jelesen a czelei és mezőmadarasi tavakat, kevés és csekély állóvizei vannak; de eibenben folyói által összekötte levén a Bukovinába rohanó Bisztricz, a Moldva sok vízibe futó más Bisztricz, Trótus és Ojtoz által az északkeleti tartományok számtalan; Bodza, Ót, Zsyt által a keletfelé nyujto Oláhország roppant vizeivel; Bisztra s Béga által a már délibb bánóság; Maros és Korosok által a magyar delnyugati áltól; Kraszna es Szamos által a magyar nyugotészaki fölvid tőnytelenek s főnérdék nagy vizeivel s így mindenánnan nemcsak külön egyli és madárdus tartományokkal, de egyszerűmind mindemánnan magával a fekete tengerrel s általa még nagyobb europai tengerekkel. — Erdélyben tehát ily szerencsés egyli s folyami összeköttetése s viszonyainál fogva, a költöző madarak seregeiből és sokféle fajból minden megfordul, a mi különben nálunk is tanyáz, költ, hazánkba jön, vagy azon közönségesen keresztül utazik. De ezeken kívül mutathat elő Erdély évenként nem gyéren oly ritkaságokat is, minők nálunk csak igen ritkán, vagy csak történetesen lehetők: — sőt benne olyanok is nagy baj nélkül megszerezhetők, melyeneket mi itten tán a legnagyobb szrelem és törekvés mellett is meg nem kaphatnánk. Mert midőn nagy magyar hazánk többnyire átnézhetlen térségein, roppant erdőség, mezőség, pusztaságain, terjedelmes, megközelíthetlen vizein szeretszét szórva s elrejtve és így bajosan megpillanthatok és gyakran teljességgel meg nem kaphatók levén a természetvizsgátlónak ehajtott madárkincsek: akkor azokat Erdélyben a madárbarát a keskeny völgyekben összeszorítva, a csekély mezőkön és vizeken összpontosítva, meglepven, sokkal hamarább és kevesebb fáradozással kiösmérheti s megszerezheti honi gyűjteménye gyarapítására. — S ime, Erdélyhona ezen kedvező viszonyai közt jutott egy erdélyi madártani társam. Stetter Vilmos, kir. kincstári tiszt Dóván, oly europai ritkaságok bir-

tokába, minőket én mint külföldi kincseket csak leírásokból és a bécsi császári gazdag gyűjteményekből ismertem, de hazánkban 20 évi törekvéseim daczára sehol meg nem pillanthattam. Ezen ritka kincsekhez tartozik például: a közönségesen déli Francia- és Spanyolhonban tartózkodó, de Stetter által gróf Gyulay Lajos marosnémetli jöszágán több példányban szerzett görlábu pszittor (*Langfussiger Pieper*; *Anthus Richardi*); — ide a czitrombillegény (*Zitronenstelze*; *Motacilla citreola*), ezen, Siberia, Bokhara és Krímia lakosa, melyet ő Kolosvári városa és Szamosfalva közt lelt; ide a havasi fellegény (*Alpensegler*; *Cypselus melba*), a lezdebbli Europa, Sardinia, Malta, Gibraltár és az Africa mazos szikkái fia, melyet Stetter a dévai várat környezni látta. Midőn itt a nátnak csak gyéribben előforduló, Erdélyben gyakori madár nevezetéseket hallgatással elmelfőzném, nem említvén a görlábuak rendjéből a becses kőcsagok, hatlak, külföldök s egyéb paráramok nevezetesebb, nem az uszok seregéből a gödények, hattyúk, récék és bavarok ritkább fajait, minok látásában ott gyönyörkölttem: de azt elhallgatnom lehetetlen, hogy a czimzett dévai barátom gyűjteményében szinte első példányát leltem a hosszúorrú pólingnak vagy hojszónak (*Langschnäblicher Brachvogel*, *Numenius tenuirostris*), mi által a két magyar testvérhaza faunája egy oly ritka állattal gyarapodott, mellynek előfordulásával, Africán kívül, hol honos, eddig Európában leginkább csak Görögország és Sardinia dícselkedett.

Nem csekélyebb kincseket lelék a nagyenyedi collegium kicsi ugyan, de a ottani jeles madárbuvár, Zeyk Miklós tanár, buzgó törekvései által honi ritkaságokban már gazdag madár-gyűjteményében. Helyén említem itt ezek közül: a háromujju strályt (*Dreizehner Möve*; *Larus tridactylus*), különben az éjszaki főlidsark tengereinek lakosát, melyet a nevezett collegium az erdélyi mecenaas, a jelenlevő köztisztelatu gróf Kemény József, ezt az egek ura a honi tudományosság javára és a két testvérhaza s ezen gyűléseink díszére számos évekig éltesse! — jóságának köszöni, a ki azt kies görendi jöszágán az Aranyos folyamán 1843-ban megkapván, az enyedi gyűjteménynek ajándékozá. Itt nevezem az örvös ganályt (*Breitshwänzige Raubmöve*; *Lestris pomarina*) az amerikai és europai éjszak flót, mely Sáromberken, Mezövásárhely közelében 1841-ben lövettet. Megnevezésre méltó a sárzsaorra hattyu is (*Gelbhaiger Schwan*; *Cygnus kaurborrhynus*), mellyel 1842-ben Buda Elek hat Zeykfalván; a hosszúorrú buvár (*Langschnäblicher Sägetaucher*; *Mergus serrator*), a Kályán hat bársonyréce) Sammlente; *Anas fusca*) és a madárbuvárak közt mindig még kendőses zöldbíboros kácsa (*Purpurente*; *Anas purpureo viridis*), mellynek példánya 1841-ben Tomezon lövettet, s melly gondolatom szerint nem egyéb, hanem egy házi pézsmaréce kantól és egy vad tőkés-kácsa tojtól származott s elzordonult kores faj. Ilyen nevezetes kácsa kores fajt bír, azt a nemzeti muzeum számára tartván, Pest megyében is Szilassy György tb. Pándon, két példányban, hanem azon különbséggel, hogy itt az anya levén házi pézsmaréce, az atya pedig vad tőkés-kácsakan. a bámulatos szépségű szültemények szelid háziállatok maradának.

Az erdélyi fauna egyéb szakura terjeszkedni s kegyetek már eddig is nagy mértékben rántam bizonyított türelmét tovább untatni nem kívánván, még rövideden csak azt akarom érintenem, hogy az állattannak melly szakai? kik által? s mennyire gyakoroltatnak Erdélyben?

Ámbár az állattannak egy két szaka embereire talált már Erdélyben is, kik rövid idő óta fáradszhatlanul dolgoznak szakukhoz tartozó honi termények kifürkészésén és megismerésén, kik gyűjteményekben nemcsak a közönségest, hanem oly kincseket és felföldözéseket állítottak föl, mellyek ottani lehetőségéről, nem rég ez előtt miszen tudunk. sőt kételkedtünk volna. És még

is Erdély általában veve minden szép kincsei mellett állattani tekintetben korán sem volt mindeddig kellőleg méltatva s több szakokra nézve még izazi „terra incognita”! Így például a mult évi gyűlésig, tudommal nem volt senki, ki a honi emlősök vizsgálatával komolyan és tudományosan foglalatzkodott volna; ámbár ezen teremtmenyűrsaink ott is, valamint mindenhol, minden más állatok közt a vadonban, ugy mint a házi viszonyokban legnagyobb szerepet játszanak. Nem lettem ott a gyűjteményekben egyetlen egy fölállított vagy a tudományos nyomozásokra borbélyben megtartott emlős. Hogy azt egy példával bebizonyítsam, mennyire parlagon fekszik még Erdélyben a honi emlőstan mezeje, elég lesz csak azt említenem, hogy az erdélyiek most sincsenek magok közt tisztában a belenyeknek és a vadkecskéknek, ezen igen jeles és fölülte szembeszóko emlősöknek ottani még folyvásti előfordulásáról, vagy már végképeni kipusztulásáról, miután előttem többet az elsőt, de szintugy többet a másodikat is erősen vitatták.

Azt vélem, hogy az általam nagyon tisztelt szerén séget meg nem sértem, hanem hogy csak benső örömbömet nyilatkoztatom ki, egy olly gyülekezé előtt, melly azt szíves részvételvel sokszorozni tudja, hogy ha mondom, itten azon előszeretete, azon törekvést, melly már a mult évi gyűlés óta Erdélyben is többeknél mutatkozik a honi emlőstan iránt, egyenesen a mult évi gyűlés gyümölcsének nevezem és tán azon több fölszólítóknak is tulajdonítom, melyeket erdélyi természetbarátimhoz szóval és levelezéssel intéztem. E ezen barátim sorából itt méltán dicséretesen emelem ki Stetter Vilmost Déván; Dr. Bélyky Zsigmondot s ezek két fiát, Jánost és Ferenczet, valamint ezek nevelőjét, Pataky Pált Maros-Vásárhelyen; ugy szinté Bielz Albertet N. Szebenben, kik mindnyájan egy év óta szorgalmasan buvárkodnak környékeiken az ott tartózkodó emlősök megismerésében is.

Sokkal szerencsésebb sorsra talált Erdélyben, — mint előadásomból kitészett, — a honi madártan. — Stetter Vilmos tanítványom s barátom fáradhatlan törekvéseinek köszönhető az leginkább dicső állását; ki Erdélynek, ezen szeretett másodhazájának természetjelességeit e részből is méltányolva, majd mindent kipuhatolt s összegyűjtött, mi a tollasok seregéből ott vala lehethő. — Méltán tűnődök az erdélyi madárbuvárok elején Zeyk Miklós is nagyenyedi tanár, kik az erdélyi ornithologia több honi ritkaságok föltedezését már is köszöni, de majd még bizonynyal többeket fog köszönni. Dicsérettel említve legyenek itten azon kezdő, de kikés madárbuvárok nevei is, a kiknek növekedő buzgósága és szorgalma koszoruzni fogja majd azok érdemeit, kiknek péhlás tetteik által serkentettek föl az erdélyi madártan fölvirágoztatására. Éljenek tehát kitarító működésükben Dr. Knöpfler Vilmos, kincstári főorvos Nagyágon, Takács János, tanár Kolosvárott, Buda Elek Zeykfalván, Pataky Pál, Bélyky János és Ferencz Maros-Vásárhelyen; Lerehenfeld Károly, kincstári főerdész Topánfalván, Czikélyi András tanár és Bielz Albert Nagy-Szebenben!

Az elmúlt kortól végképen elfelejtve, jobb jövőendő eleibe néz a hüllők és halaktana (Herpeto- et Ichthyologia) Erdélyben. Egy pár vizzykót (Triton, Molch) kivéve, melly a kolosvári nagygyűlés alkalmával a többi gazdag gyűjtemények közt elenyészett s melly inkább élet- mint állattani tekintetből vala ott fölállítva s inkább a herpetologiai uagy tudatlanságra mint járatosságra mutatott, — miután fölöle az állították, hogy az egy olábasszony méhéből származott — (?) —; és egy pár siklón (Coluber; Natter) kivül, melyet gróf Bethlen Ferencz házában Kolosvárott és N. Szebenben a nagyreményű Bielz Albert egyéb gyűjteményeiben verék észre, legkisebb nyomára sem akadtam Erdélyben az ezen érdekes állatszakhózi vonzalomnak. Pedig ám hallottam Erdélyben is a különféle hüllők nagy mennyiségéről több helyen, hol azokról tudó-

síttatni kívántam; magam is revék észre több jelesebb hullók fajait. És már maga a pallási állás (Pseudopus Pallasi) ottani előfordulása, *) mely csak Európa délibb tartományában lakozik, biztos vezetőül szolgálhat azon következtetésre, hogy Erdélyben több ritka hullófajok is tanúznak.

Sok helyen tett tudakozásomnak sikerült megtudni, mikép Erdély vizeiben sok s igen józsa, szóval majd mindazon halfajok éledgőinének, melyeket eddig itt honunkban is lertem. Sőt azt is vitattak többek előttem, hogy az ottani magas hegyeken levo tavak, v. i. ugy mondott tengerszemekben, például: a 4000 láb magas fekvő Bucesiban Erassó vidéken: a 500 ölyvi mély-szög szent-amaiban, mely Csíkszékben a fennségi hegyek közt kétféltéztia vízeről híres: a pisztrángdus rétegyütésben, Hunyad megyében; ugy szente a Szeben városához közel levő Reibach és a Hejona és Zood közt elágyozó Batherbach hegyi patakokban, igen különös és a legtapasztaltabb tapasztalások előtt is ismeretlen halfajok volnának --- de ezekkel eddig ugy, mint az egész hal-tanulmányoknál Erdélyben a természetbuvárok mássem járulnak, meg pedig annyira, hogy itt földaloni! mondani nem lehet Erdélyből csak egyetlen egy tudományos ismerőjt a honi hullóknak és halaknak említeni. De mily jétékonyan enyűlt ebben látni a természet azon édes öröm, melyet itt azonnal nyilatkoztatva és élvezhetnem van szerencsem talán (lyhen rovariana (Entomologia) s annak vizsgáló volta fölött. Erdélyben az állatok csak e szaka részelt korán s kelte méltányosban. Már rézri doktortól tanva figyelteléseimnek több derék terület általában a rovarok, különösen pedig a bogarak (Coleoptera) és a pillangók (Lepidoptera) tudományos vizsgálásával és gyűjtésével, kivőlt a székelyek közt, ugy annyira hogy ok az ezen osztályú állatok fajainak kipróbálását majdnem kimerítették. A száz földön létező gazdag és tanulmányos ravargyűjtemények örömeteljesen lepik meg az ezt Magyarországon külföldi utazókat és természetbarátit. Diszesen tudoklik ezek közt mint erdélyi rovarászok legelősbike Nagy-Szebenben, hajdan tolmási lelkész, jelenleg nagy-szebeni főpászter Rada József énos gazdag s legjelessebb rohangyűjteménye Erdélyben, jelenleg az ő veje Bergleiter András erdélyi főiskolai tanár tulajdona. Ott, Nagy-Szebenben van szente egy más szép robangyűjtemény, mely 2000 fajnál és 10,000 darabnál többet számlálván, valamint fajok ritkaságával, példányok szépségével, ugy bámulatos gyönyörü fölléltetésével ragadja el a nézőt szerelmes túljelensége megkedveltetésére. Ő azon ping még 18 éves es már az erdélyi faunában dicséretes Bielz Albert, Bielz Mihály apjának mellő fia, ki a mádnak s egyéb honi állatok kipróbálásában is, es gyűjtésben lelkes törekvései által az erdélyi faunának reményteljes kedvence. — Boldog minden ifju, ki Korán, ki már élte reggelén jó vezetőre szerencsélletik! — Ily boldogságban rész-szedsz te is, Bielz Albert, fiatal barátom, azok által kik vedangyalid gyanánt vezetnek a szép természet-tudományok ösvényén, a kimeríthetlen boldogítás élvezésére. Ezen férfiak közül egyike édes atya Bielz Mihály, másika Ackner Mihály J. hammersdorfi lelkész, kik érdemeit, melyeket ma-zoknak az erdélyi természet ismerete körül szereztek, tán akkor is már eléggé méltányosan festem, midőn vezetetesen az utólsórol azon öntapasztalásomból merített igazságot vallom: „hogy a fő-iradhatlanságokkal összegyűjtött honi természeti és történeli kincsek tömege miatt, mellyel lelké-zelek telvék, állg mernek otthon szabadon megfordulni“. — Szép rovangyűjteményekkel bírnak Erdélyben ezeken kívül a b. bruckenthalii muzeum Nagy-Szebenben: az evang. gymnasium Brassó-ban; Salzer Fridrik tanuló Segesvárt; Takács János, Görög Imre, tanárok és Wolt Gábor gyógy-szerész Kolosvárott.

*) Erdélyben ezt lelte Ackner Mihály hammersdorfi lelkész es prof. Füss városában Bielz Albert 1842-éi august 21-én Ditrő és Borszák közt szente hegyek oldalalaiban.

De egy egészen új s messzeható éltet föbresztett föl a robar- s főleg a lepke- (Lepidopteraozia) fölvirágoztatására Erdélyben Franzénau József es. k. bányanagy Nagyágon. Ő nem mára egyedül szentelt hivatalteres örök az állattan ezen érdekes osztályának, melyben már sok becses új kineveket is fellezött föl; de a mi érdemet meg föltette emeli, ő az ottani bányaiskola — mely szinte az ő nagy érdemeinek egyike — minden nevédeként is legzebb szövevel ösztönzi és vezeti az ezen állatok turkózsáza s gyűjtözésére, hogy szabad öröklet szenteljen a nagy, bölcs és jóságos ferentó művel mezismeresének, hogy keresven és áldelvén a természet áttatlan gyönyörét az új-sz szent fejezete, test- és életre — holtöször veszelezzetű egyéb elzokelések és kirapomásokból megmentessenek, és az örök-ösőben megtartassanak. S ezen több lelkes tartományt közöl önszeretettel emelem ki íten csak az ottlétemkor megismeret két legzebbét. Fuchs Mihályt es B. Balzer Károlyt, elsőt, mint a fúrhatatlan robar-, — másikat, mint felette buzgó lepke-ozia-élet és gyűjtőt. — Szóval, Erdélyben nincs új, mely annyira volna természetrajzilag meglényvala s kuszorve, mint Szekerebánya kőnyoke C. Radhatlan Franzénau buzgósága által. A. a gyönyörű gyűjteményei megbeszélhetlen gazdagságot nyújtanak a kedvelő és a szakértőnek, de egyzersimán az erdélyi, sőt egész errepaui tanuának is. Bennak gyönyörűvén, nem szerencsételtettek ugyan azon eljárást örömben, hogy gyűjtőjét, a Jerek Franzénaut, — kinek hivatalaképen Wiesner Antal becsi es. k. bányászati főtanácsnok társasában éppen akkor kellett bejőni az erdélyi bányakerületeket — személyesen tisztelhettem volna, le pótolja némileg az ég ezen megtazódási érdemir ímanti tiszteltem bizonyására az által nyújtott alkalommal, hogy, midőn a kolozsári gyűlés állattan szakülésben Dr. Knápler Vilmos által idéztettek előbbek Franzénauéának sok érdemes s szép föltedezései, az én ferrezeésem következtében egyhangulag tiszteltetett meg föltedezvényeinek legzelesbake *Agrotis Franzénauii* (azelőtt *Agrotis Nagyágensis*) nevezettel.

Sokkal több kedvelőkre talált Erdélyben is az ő s — mint a jelenülők-lagylótana (*Coucylogna fossilis* et viva), s midőn többeket tudók azok közül dicséretesen nevezni, kik ott az annyira gazdag őslátatok maradványai, tehát a kővult-eszák gyűjtésével is foglalkozkodnak: akkor Bielz Mihályon kívül N. Szehenben, kinek szép mintegy 105 fajt es 1000-nél több példányt számláló karyológyműnyében több általa föltedezett újfajokat is láttam, alig bírok csak egyet s említeni. —

A hejjárók (*Crustacea*) s több más alsobb rendű, közönségesen férgek (*Vermes*) neve alatt ismert állatok mezeje Erdélyben is csak színtőlül dűdrás és lövises parlagon fekszik, mint Magyarországon. — — várva várván buzgó művelőkre *).

Hogy ha az eddig mondottakra viszpillanataink vetjük, ki fog tetszeni:

1-ör Hogy Erdélyben az állattan némely szakai már régóta nagy sikerrel és haszonnal honilag is gyakoroltattak és folytonosan műveltetnek lelkes természetbuvárok által: s hogy mi akkor igen igazságos kotelességünkben eljárunk, midőn az ilyen férflak buzgóságáról, förekrécsik és érdemeikről hálásan emlíkezünk.

2-ör, Hogy ellenben az állattannak legtöbbször szakai, valamint itt Magyarhonunkban, — ugy Erdélyben is, lájadalom! még parlagon fekszenek! s kedvezőbb jövőendő és buzgó művelők eleibe néznek.

* Meltán számol az erdélyi s vele az általános fauna többek közt Dr. Hankó József Torda megye főorvosa szép förekrécsi fölytatására es ezeknek érettebb gyümölcséire, melyekről fogva e lelkes természetbuvár kipulatolandja nem sokára es közlendő majd valamint a két magyar testverhaza ugy a külföld tudosával a tordai sóstárakban lakozo föltete érdekes élőnyek meghatározottabb s tökéletesb leírását, melyeknek a Torda városának nagybetsu helyiratában 23—26-ik lapjan közölt árnyeklatából — kivéve a sóstavi esikbogarát (*Dytiscus salinus*), most meg annyit sem lehet kívenni, valljon az állattan melyik osztályához tartoznak?!

3-or, Hogy épen ezen jobb jövedője a két magyar testvérhaza természettudományának s benne az állattan különszakai méltánylásának is kezdődött az évenként más és másból tartatni szokott természettudományi nagygyűléseivel, melyek valaminek mindenkönnyéken, hol eddig tartottak, egy és több Erdélyben is annyira hatalmasan és jótékonyan hatottak az odaváló természetbarátira, hogy ott is az eddig elhanyagolt több szakai az erdélyi állattanok kellőleg méltányoltatni, élénk buzgósággal, sőt vetélkedéssel gyakoroltni kezdtettek; — hogy tehát a magyar közönség soha sem tud elég hatást mondani azon lelkes és böles férfiaknak *) ki ezen nagygyűléseknek eszközlője hazánkban.

De előadásomból kitétszik egyszersmind:

4-er, Hogy ezen nagygyűléseink csak akkor gyümölcsöznek a honi természettudományoknak és állatok a hazának igazán, ha az azokban részvevők nagygyűléseink ügyét szíjén hordozván, czélját szemmel tartván, azon iparkodnak, hogy ne csak magokon a gyűléseken lépjenek elő tudományos s öntapasztalati munkásságok eredményeivel — vagy hogy épen talán csupa fittogtatásból harsogtassák kölcsönözött értekezéseiket — ezáltal még misem gondolván a honi természettudományokkal sem annak előtte, sem annak utána, —! hanem ha természetvizsgálóink hazájok ebbeli fölvirágztatását is kedlőkben lördozván, minden helyt, minden időt és alkalmat valamint a gyűlés színhelyein, úgy utazásaikban s bár minemű egyéb viszonyaikban a lehetőségig használni fogják arra, hogy kedvencz szakuk emelésére magok is másoktól és leginkább magától a természettől, ezen lezjobb, legbiztosabb tanítóktól tanuljanak, s hogy tudomány s tapasztalatokat másokkal kölcsönösen felváltásik, hogy oktatás, szóvalás, édesgetés s megbarátkozás által kedvet, előszeretettel, buzgóságot, kitaró vágyot és törekvést a kedvencz szakok tökéletes kivitelesére egymás közt gerjesztvén, egymásba ötvén, egymásban erősítvén, ériék el azon tudományos érintkezést és összeköttetést, mely tespedést nem tűr, nem enged — mely örökké működő mozgouya a haladásnak, mely föczélja ezen gyűléseinknek s mely egyedül képes koszoruzhatni hazaboldogító áldásokkal — —!

Hogyha azt remélhetném, hogy többek közt en is járultam némikép a kolosvári gyűlés alkalmával ahhoz, hogy általa Erdély állattani némelly szakai nem keveset nyertek, hogy az óta több férfiak által s kettőzötetett buzgósággal és sikerrel gyakorolattak; ha azt is tudnám, hogy tán jelen értekezésemmel is hasznos lehetek azon szép Erdélynek, melynek minden remél-olkes polzárai bennünkben egy év előttőlly megfőző virágzásával, oly jó szíjjel s szíjete barátságos szeretnetűt rogadtak s minovel beünöket bizonyosan ezután is ismét egykor foradandnak, hogy ha mondom, azt remélhetném, hogy részemről Erdélynek állattani tekintetben némileg hasznos voltam: annál valóban szebb örömmel nem lehetne. Mert akkor, és csak akkor megnyugtatta leme szívem a felől, hogy kötelességemnek eleget tettem, s hogy az erdélyi testvéreink irántunk s irántam is bizonyított szerfőlötti sziveességét, bár tökéletlenül, de mégis legalább némikép meghaláltam.

Végére arra kérem valamint jelen hallgatóimat, úgy főleg Erdély természetbuvárait, hogy elnézőselyseltessenek mindazon fogyatkozások és hibák iránt, melyekre e munkámban akadnak, könnyen beláthatván, hogy egy azelőtt soha nem látott földön egy olly rövid idő alatt, olly futó áttekintéssel alig volt lehetséges még többet és jobbat eszközölni. — Ők pótolják ki nyomozásaim hiányait fáradhatlan fáradozásaik s érdekes fölfedezéseikkel, kitaró buzgósággal gazdagítván az erdélyi gerinczesek tanulját, az általános természetrajz kiegészítésére, hazájok hasznára és az emberiség éldeletére gyümölcsözendőt. S ezen törekvéseir fölszólalás az erdélyi állattanbuvárokhoz vala tulajdonkép czélom és tárgyam e mai értekezésemben.

*) Dr. Bene Ferencz kir. tanácsos ó nagyságának.